

1087977

מקורות ומסורות

ביאורים בתלמוד

מאת
דוד הלבני

מסכת שבת

עריכת תיא - מחלקת התרבות
הספרייה ע"ש הרמב"ם
תל-אביב

הוצאת בית המדרש לרבנים באמריקה

ירושלים תשמ"ב

לפ"ו אין צורך להגיה את בעיתו של רבא.

ודע, שיש להתחשב גם עם האפשרות, שלמרות הלשון לא הגיהה הגמרא כאן את בעיתו של רבא, אלא הכריעה בין המסורות על יסוד הקושיה, היינו דר' יוחנן. לא היתה לה מסורת ברורה מה בעי רבא בדיוק, האם זרק דף או זרק דף וחפץ על גביו, והשתמשה בקושיה זו כדי להכריע כאחת מהן. כיצא בו אנו מוצאים גם במקומות אחרים בש"ס. כמובן שאז המסקנה היא אחרת.

[ק] ואמר אביי... תנ"ה... ר"ש אומר... א"ר יהודה א"ר א"ר חייא זרק למעלה מעשרה והלכה ונחה בחור כל שהוא באנו למחלוקת ר"מ ורבנן... תנ"ה: זרק למעלה מעשרה... ר"מ מחייב וחכמים פוטריין... א"ר יוחנן והוא שנח על גבי: משהו תנ"ה זרק חוץ לד' אמות ודחפתו הרוח והכניסתו... פסור: אחזתו הרוח משהו אע"פ שחזרה והכניסתו חייב אמר רבא תוך ג' לרבנן צריך הנחה ע"ג משהו... א"ל רבינא לאמימר לאו היינו מתניתין ואר"י והוא שנח ע"ג: משהו א"ל מתגלגל קאמרת וכו' אם היה רקק מים וכו'.

ה, תניא נמי הכי (זרק למעלה מעשרה וכו') שונה כאן מרוב, תניא נמי הכי שבש"ס. ברוב תנ"ה שבש"ס אומר האמורא את לשון הברייתא ממש או מוסר את תכנה. כשאומר את לשון הברייתא ממש, דבריו נלקחו וודאי מן הברייתא, וכשמוסר את תכנה, עדיין יתכן שהכיר את הברייתא. אבל כאן לא הכירו רב

1. מסתבר כמ"ש בעל פני יהושע, שהגמרא הניחה, שהרבנן לא פליגי עליה דר"ש בהא כיון שלא נזכר בדבריהם כלל הך מלתא דאי יש במקום שזרק וכו'. וכן להלן: תנ"ה וכו' ר' חנינא בן גמליאל אומר וכו' (השוה שפת אמת). וכן צ"ל (כמ"ש התוס' רי"ד) לקמן קא, רע"א: ר' יהודה אומר עמוקה עשרה וכו', שהגמרא הניחה שר' יהודה אינו חולק על הת"ק. אבל ראה מ"ש שם. אח"כ ראיתי שכבר הקדימו את הפני"ר ר"א ממיץ בספר יראים השלם ס. רעד, כמ"ש שם רא"א שיף בתועפות ראם עמ' 292 הע' קפז.

2. בכת"י א"פ (דק"ס אות מ): ,דתניא. גם לגירסה זו אינו מתאים מ"ש ,באנו למחלוקת ר"מ ורבנן, כמ"ש להלן בפנים (ראית בעל דק"ס מהה"מ אינה מוכרחת).
3. בכת"י וטיקן (מספר 108) ליתא, על גבי. וכן מביא המאירי גירסה שאינה גורסת ,על גבי. ובפסקי תוס' רי"ד (הוצ' מכוון התלמוד הישראלי השלם) עמ' שפב: ,א"ר יוחנן והוא שאחזתו הרוח משהו וכו' ואיכא דאמרי (איכא דאמרי שאינה אלא גירסה אחרת? ראה מ"ש בר"ה עמ' שפס הע' 3 ולעיל ו, א הע' 3), ,א"ר יוחנן והוא שנח על גבי משהו. ראה מ"ש להלן בפנים.

4. הרש"ש ד"ה במשנה לא ראה את הרשב"א (ראה מ"ש לעיל צז, א הע' 3). ועיין גם במ' לר"ן מ"ש בשם ר' יונתן.

5. הגהות הגר"א מוחק כאן, ולא לעיל, את המלים ,על גבי (להיפוך מכת"י וטיקן). ואיני יודע מקור לזה.

6. ראה מ"ש לעיל ת, א.

7. ראה מ"ש בביצה עמ' רגג הע' 4.

*7. ראה מ"ש ביומא עמ' קלב הע' 3.

יהודה א"ר א"ר חייא את הברייתא ונתכוונו לה מדעת עצמם על יסוד מחלוקת ר"מ וחכמים במקום אחר. כך יוצא מ"ש ,באנו למחלוקת ר' מאיר ורבנן, שהיא במקום אחר. מסורת מפורשת שר' מאיר וחכמים חולקים ב, זרק למעלה מעשרה והלכה ונחה בחור כ"ש, לא היתה להם. ורק ממחלוקת ר"מ וחכמים בענין אחר, בענין מזוזה (עירובין ויומא יא, ב), הסיקו שחולקים גם ב, זרק וכו'. ואילו בברייתא, נאמר כן מפורש.

אך מי יודע אם הברייתא איננה מאוחרת להם ונתהוותה עקב דבריהם. במיוחד מאחר שמסרו כן בשם ר' חייא, והוא לפי המסורת אבי הברייתות. והרווחנו ג"כ, שאביי, האומר בעירובין וביומא יא. ב שלא אמר ר"מ חוקקין להשלים א"כ יש ברגליה ג' וגובהה י', אינו חולק על הברייתא (בחור, כל שהוא). הוא חולק רק על רב יהודה א"ר א"ר חייא.¹⁰

*

מ"ש רבינא לאמימר (על מ"ש רבא, תוך ג' לרבנן צריך הנחה ע"ג משהו) ,לאו היינו מתני, וא"ר יוחנן והוא שנח ע"ג משהו, יוצא שגרס בר' יוחנן את המלים ,על גבי, שאל"כ, אין ר' יוחנן ורבא אומרים דבר אחד.¹¹ ואילו ממה שאמרה הגמרא על ר' יוחנן, ,תניא נמי הכי וכו', ,אחזתו הרוח משהו, אע"פ שחזרה והכניסתו חייב, משמע שגרסה בר' יוחנן, ,והוא שנח משהו, בלא המלים ,על גביו, ו, ,אחזתו הרוח" היינו, נח משהו.

הראשונים הרגישו בסתירה זו, ונתנו בה תירוצים שונים או ששינו את הגירסה. התוס' מפרשים, ,אחזתו הרוח" שבברייתא גם כמובן ,ע"כ כתבו ע"ג קרקע, והרשב"א מפרש את דברי ר' יוחנן, ,והוא שנח ע"ג משהו, כאילו אמר נח משהו וע"ג משהו. כ"ו נראה דחוק מאד.

פחות דחוק הוא תירוצו של רש"י, שנח משהו ואחזתו הרוח הם ברמה אחת. ר' יוחנן נקט, ,והוא שנח ע"ג משהו" והוא הדין, ,אחזתו הרוח", והברייתא נקטה ,אחזתו הרוח" וה"ה ל, ,נח ע"ג משהו" (אך למה החליפו את הלשונות?).

ואילו המאירי מביא גירסה אחת שאינה גורסת, ,תניא נמי הכי, אלא, ,תניא לבד", ובדברי ר' יוחנן היא גורסת בשני המקומות, ,על גבי" (א"כ היה לה לגמרא לסדר את ה, ,תניא" וכו' בסוף, אחרי תשובתו של אממר לרבינא, שהרי לפי גירסה זו אין הברייתא קשורה בדברי ר' יוחנן?), וגירסה אחת שאינה גורסת כלל בר' יוחנן את המלים ,על גבי" (והתוס' רי"ד אף מביא גירסה: ,אמר ר' יוחנן והוא

8. וכן משמע קצת מן הירושלמי יא, ג (יג, א): ,מתניתא בשאין שם חור. אבל אם יש שם חור, מחלוקת ר' מאיר וחכמים (במקום אחר). על דעתיה דר"מ וכו' על דעתין דרבנן וכו'. אבל השוה יפה עינים כאן ד"ה והוא.

9. עיין הע' 2. וראה גם, למשל לקמן קא, א: ,דאמר רב יהודה אמר רב, ומטו בה משום ר' חייא, ותני עלה" וכו'.

10. ראה מ"ש לעיל ז, א הע' 3.

11. ראה רשב"א ד"ה א"ל.

שאחזתו הרוח משהו, ממש כלשון הברייתא. לפיה לא מתאימה יפה קושית רבינא לאמימר, „לאו היינו מתניתין?“

כגון זה, כשהראשונים לא מצאו דרך אחרת ליישב את הסתירה אלא על ידי תירוצים דחוקים ושינויים בגירסה, אנו מעדיפים לא ליישב את הסתירה כלל, אלא לומר מקורות שונים הם, מי שאמר זה לא אמר זה. הסתמא דגמרא לא גרס בר' יוחנן את המלים „על גבי“ (וכן ליתא בירושלמי יא, ג (יג, א): „אתא ר' חזקיה ר' אבהו בשם ר' יוחנן והוא שנחה“), לכן הביא ראי' לר' יוחנן מן הברייתא (,תניא נמי הכי“). ואילו רבינא ואמימר גרסו בר' יוחנן המלים „על גבי“, לכן הקשו על רבא, מה הוא חידש כשאמר „תוך ג' לרבנן צריך הנחה על גבי משהו“ על מ"ש ר' יוחנן „והוא שנח על גבי משהו“ (כלומר על גבי קרקע. אבל אם לא נח על גבי קרקע, אע"פ שהגיע לתוך ג', אינה נחשבת להנחה. וכך הוא באמת בכת"י וטיקן מספר 108, לפני התנ"ה ליתא „ע"ג“ ובדברי רבינא איתא). גירסאות שונות היו להם, אבל המסדר סידר אותם יחד בלא להעיר על סתירתם, וזה הוא שגרם לקושי שנתקשו בו הראשונים.

[ק:] א"ל רב נחמן בר יצחק לרב חייה בר אבין לרב חסדא ולרבה בר רב הונא דאמרי עושה מקום ארבעה וממלא שופכין ידידיה היכי שדי להו... אדפנא: דספינה והא איבא כחו בכרמלית לא גזרו ומנא תימרא דתניא ספינה אין מטלטלין לא מתוכה לים ולא מן הים לתוכה ר' יהודה אומר עמוקה עשרה¹ ואין גבוהה עשרה מטלטלין מתוכה לים אבל לא מן הים לתוכה... מתוכה לים נמי קמטלטל מרה"י לכרמלית אלא לאו אחודה וש"מ כחו בכרמלית לא גזרו... א"ל אביי ואת לא תסברא והתניא עמוד ברה"ר... אלמא אמרינן גוד אחית מחיצתא וכו'.

ה,ומנא תימרא" כאן שונה מן ה,ומנא תימרא" הרגיל בש"ס. ב,ומנא תימרא" הרגיל בש"ס⁴ הראיה היא מענין אחר, הדומה לו, ולא מן הנידון עצמו. כשהראיה היא מן הנידון עצמו, נאמר „דתניא“ וכדומה. ואילו כאן הראיה היא מן הנידון עצמו, מאחודה (,שהן דפני הספינה" ⁵) על „שדי להו אדפנא דספינה“. לפיכך נראה, שהראיה, „ומנא תימרא (דכחו בכרמלית לא גזרו)“ דתניא ספינה

1. בספר העתים עמ' 53: „א"ל שדו להן על דופני הספינה“.

2. ראה מ"ש לעיל ק, א הע' 1.

3. ברש"י ומ' לר"ן: „לתוכה“. אבל בר"ח: „כגון שנשחקעו מחיצותיה בים, וכשאתה מודד עמוקה של ספינה מבפנים היא זו [י] טפחים ופעמים יותר“ וכו'. והשוה תוספתא כפשוטה ראש עמ' 161: „אם הספינה היתה משוקעת במים בעומק עשרה (ולא כמו שפירשו בבבלי שבחלל הספינה היו עשרה טפחים)“ וכו'.

4. ראה מ"ש בר"ה עמ' תו הע' 5.

5. ר"ח. וברש"י: „שופכים אחודה והן יורדים דרך דפנותיה לים“.

6. המוסגר נמצא בכת"י א"פ (דק"ס אות ד).

וכו' וש"מ כחו בכרמלית לא גזרו, לא נאמרה במקור בקשר לשדי להו אדפנא דספינה, אלא בקשר לענין אחר¹ של כחו בכרמלית, ומשם הועבר לכאן.

ונח עכשיו שינוי הלשון מ,דפנא דספינה" ל,אחודה" ², שמי שאמר זה לא אמר זה. ובעיקר מתיישבת עכשיו קושית האחרונים³, הרי רב נחמן בר יצחק שאל, „שופכין ידידיה היכי שדי להו?“, רק לרב חסדא ורבה בר רב הונא, ולא לרב הונא. לרב הונא (כך משמע מפשטות הענין), שמודדים את י' הטפחים מקרקעית הים (,ואין ספינה מהלכת בפחות מעשרה“), אוירא מקום פטור הוא, ורק משום הכירא הצריכו זין כל שהוא, ובשופכין לא גזרו. כך אפשר לפרש גם את דברי ר' יהודה שבברייתא. ממילא אין מהם ראי' שלא גזרו כחו בכרמלית, שמא רק כחו במקום פטור לא גזרו.

לדברינו הנ"ל אין קושיה. ה,ומנא תימרא" לא נאמר במקור בקשר לשאלת רב נחמן בר יצחק לרב חייה בר אבין, אלא בקשר לענין אחר (והאומרו, או שלא הכיר את דעת רב הונא, או שסבר כרב חסדא ורבה בר רב הונא והביא את הראיה מר' יהודה לשיטתם). רק אח"כ הועבר לכאן כהמשך דברי רב חייה בר אבין. העברה זו היא שעושה את הרושם כאילו הראיה היא לרב חסדא ורבה בר רב הונא, נגד רב הונא. ובאמת אינה כן, כמו שאמרנו.

*

בבבלי הגירסה בברייתא היא „ספינה שבים, אין מטלטלין לא מתוכה לים ולא מן הים לתוכה“, אבל בתוספתא י, יד ובירושלמי יא, ג (יג, א): „ספינה שבים, גבוהה עשרה טפחים אין מטלטלין“ וכו'.

ועוד, הגירסה בספרים שלנו ובמאירי בירושלמי שם היא: „א"ר אבין, ולמה מתוכה לים מותר? מפני סכנה“. אבל בר"ח כאן ובראבי"ה ס. רלג (עמ' 323): „א"ר אבין, למה מן הים לתוכה אסור? מפני הסכנה“.

ונראה ששני שינויים אלה קשורים זה בזה. לגירסה הגורסת בברייתא „גבוהה עשרה טפחים אין מטלטלין“ וכו', משמע שאם אינה גבוהה עשרה טפחים אע"פ שעמוקה עשרה מותר לטלטל מתוכה לים ומן הים לתוכה (כרב הונא, שאוירא מקום פטור הוא, ורק כדי שלא יבואו להתיר בעלמא מרה"י לכרמלית הצריכו זין כ"ש משום הכירא. וגזרו כן רק כשגבוהה עשרה טפחים, משום שדומה לרה"י דעלמא). ור' יהודה מחמיר¹⁰ ואוסר אפילו בעמוקה עשרה ואין גבוהה עשרה לטלטל מים לתוכה. אז מתאימה גירסת הר"ח וראבי"ה בר' אבין בירושלמי „למה מן הים לתוכה אסור? מפני הסכנה“.

7. דאה לקמן קמא, א.

8. ראה הע' 5.

9. מהרש"א, קיקיון דיונה, יד דוד ושבת של מי.

10. חולק על הדיוק (אבל אינה גבוהה עשרה וכו'), ראה מ"ש בנדרים עמ' שג הע' 7 ובסוכה עמ' קפו הע' 4 (במפתחות שם ליומא-חגיגה עמ' תריס ערך דיוק צ"ל קפו, ולא קו).

ואילו לגירסה הגורסת בברייתא, "ספינה שבים אין מטלטלין" וכו' (בין גבוהה עשרה טפחים ובין אין גבוהה עשרה טפחים), פשטות הלשון היא שר' יהודה מקל ומתיר בעמוקה עשרה ואין גבוהה עשרה טפחים. ואז מתאימה גירסת הספרים שלנו בירושלמי, "ולמה מתוכה לים מותר? מפני הסכנה".

*

קושית אביי לרב יוסף, "ואת לא תסבא, והתניא עמוד ברה"ר וכו' אלמא אמרינן גוד אחית?" וכו', תמוה. הרי גם רב יוסף אומר שר' יוסי בר' יהודה סובר "גוד אחית מחיצתא", אלא שתמה על רב נחמן על שהקשה על רב הונא מר' יוסי בר' יהודה כשחכמים חולקים עליו. אבל הברייתא יכולה להיות כר' יוסי בר' יהודה.¹¹

לולא המלה, "והתניא", הייתי אומר שאביי אינו מקשה מן הברייתא (היא יכולה להיות כר' יוסי בר' יהודה), אלא מסבא. קשה לו לקבל שהחכמים החולקים על ר' יוסי בר' יהודה אינם סוברים כלל (אפילו במקרה של עמוד ברה"ר וכו' ויש בקצר שלו ג')¹² גוד אחית מחיצתא.¹³

אמנם, המלה, "והתניא" מתנגדת לפירושנו. אלא שספק גדול אם היא נאמרה מפי אביי או מפי שהוא אחר המאוחר לו (ספק זה כרוך בשאלה כללית בדבר זמנה של הטרמינולוגיה התלמודית, כמו והתניא¹⁴, רמינהו, ואיבעית אימא¹⁵, האם היא מן האמוראים, מן הסתמאים או מן הסבוראים?). אם הם מאוחרים לאמוראים, יתכן מאד שאביי לא התכוין במקור לברייתא אלא לסבא. ואולי גם עם המלה, "והתניא" אפשר לפרש כן. וצ"ע.

[קא:] אמר רב ספרא לא נצרכה אלא לערב ולטלטל מזו לזו וכדתניא ספינות קשורות זו בזו מערבין ומטלטלין מזו לזו נפסקו נאסרו חזרו ונקשרו בין שוגגין ובין מזידין... חזרו להיתרן הראשון... שכל מחיצה שנעשה בשבת בין בשוגג בין במזיד שמה מחיצה איני והא"ר נחמן ל"ש אלא לזרוק אבל לטלטל אסור כי איתמר דרב נחמן אמזיד.

11. עיין מהרש"א ד"ה בפירש"י. ועיין גם מ' לר"ן אמצע ד"ה מדי: "ונמצא דאביי לאלומי קושיה דרב נחמן דאקשי לרב הונא אתי. אבל לא מטעמיה דאקשי מהא דר' יוסי בר' יהודה דהא איכא חכמים דפטרין וכו' ואביי בא לומר דאפילו חכמים מודו בספינה" (בכת"י מינכן וכן משמע מן הר"ח הגירסה היא באביי: "ותו אפילו לרבנן דפטרין וכו').

12. ראה תוס' ד"ה ויש: דכיון שיש בעובי הקצר ג' ולמעלה רחב ד' שייך ביה גוד אחית. והשוה שבת של מי אמצע ד"ה ראיתי: דממ"נ אי קציר שלו דק היינו טרסקל וכו' ואי עבה היא וכו' מכש"כ דטרסקל אתיא ולא צריך למימרא.

13. לפי הגמרא בסוכה ה, ב, "לגוד" (גוד אחית או גוד אסיק) הלכה למשה מסיני היא. אבל ראה מ"ש בסוכה ע"פ ק"פ ה' 9. והשוה גם מ' לר"ן כאן בשם הרא"ה: "אבל לענין סוכה חשיבא דופן, דהא אמרינן בה גוד אחית כדאיתא התם".

14. ראה מ"ש ברה"ר ע"פ שצו ה' 4.

15. ראה מ"ש לעיל יט, א ד"ה יותר.

את הקושיה, "איני, והא"ר נחמן ל"ש אלא לזרוק אבל לטלטל אסור?", אפשר לפרש בשני אופנים, ושניהם קשים. אפשר לפרש שמוסבת על רב ספרא¹, והמקשה הבין את הפירוש ברב ספרא כמ"ש הר"י בסוף התוס' ד"ה פשיטא, שהמשנה משמיעה, "אפילו נפסקו וחזרו ונתקשרו" מותר לערב ולטלטל. והוא נגד רב נחמן, שכן לרב נחמן מחיצה שנפסקה ונעשתה בשבת אסור לטלטל. ואפשר לפרש כמ"ש התוס' בד"ה כי, ש, מסיפא דקתני שכל מחיצה הנעשית בשבת וכו' פריך לרב נחמן. הסיפא אומרת, "שמה מחיצה", ורב נחמן אומר לטלטל אסור.

האופן השני קשה מאד. הרי רב נחמן עצמו מרמו לברייתא ואומר, "ל"ש", אלא שמעמידה לענין זריקה, אבל לטלטל, לדעתו, גם הברייתא אסרת. ומה איפוא שייך להקשות, "איני, והא"ר נחמן" וכו'?

אך גם האופן הראשון קשה. מניין למקשה שזה הוא הפירוש ברב ספרא עד שמקשה עליו מרב נחמן, הרי לא המשנה ולא רב ספרא מזכירים בדבריהם, נפסקו וחזרו ונתקשרו? פשטות הדברים, שלרב ספרא משמיעה המשנה שעירוב מועיל בספינה אע"פ ש, אין באניה לא פתח ולא סולם², או אע"פ, שאינן קבועות ואין עתידות להיות שם³. ואין איפוא קשר בין דברי רב ספרא ודברי רב נחמן.

יותר נראה שכל הקטע כאן, החל מ, "איני" עד, "אמזיד איתמר", הועבר לכאן מעירובין כ, א (כה, א) (בכת"י א"פ ועוד⁴ גם שם הגירסה היא: איני והא"ר נחמן). שם הוא מתאים, כאן אינו מתאים, והמעביר העביר אותו לכאן העברה מכנית.

*

את הסיפא של הברייתא, "שכל מחיצה שנעשה בשבת בין בשוגג בין במזיד שמה מחיצה", אפשר עוד להעמידה כמו שמעמידה רב נחמן, "לזרוק, אבל לטלטל אסור". אבל הרישא של הברייתא, "מערבין ומטלטלין מזו לזו. נפסקו, נאסרו. חזרו ונקשרו, בין שוגגין ובין מזידין וכו' חזרו להיתרן הראשון", אין להעמידה כן. משום כך אומר ר"ת, מביאים הראשונים, שלרב נחמן אין הרישא דומה לסיפא. בסיפא, שהמחיצה נעשתה לכתחילה בשבת, אסור לטלטל, וברישא, שהמחיצה נעשתה לפני שבת ונפסקה בשבת וחזרה ונתקשרה, אפילו לטלטל מותר. והפירוש של, "שכל מחיצה" וכו', שכשם שמחיצה שנעשתה בשבת מועילה לזרוק, כך מחיצה שנפסקה בשבת מועילה גם לטלטל. ודוחק.

יותר נראה שרב נחמן לא הכיר את הרישא של הברייתא (או חלק עליה).

1. מה שהקשה בעל שבת של מי על פירוש זה, "אטו גברא אגברא קרמית" (מרב נחמן על רב ספרא), הוא פלא, שנעלם ממנו שהגמרא בעירובין כ, א (וראה שם גם כה, א) מקשה מדברי רב נחמן אלה על אביי.
2. הראב"ד, הובא ברש"י א ובמ' לריטב"א כאן.
3. תוס' ד"ה פשיטא. וראה גם תוס' רי"ד: "ואתא לאשמעינן, דכי היכא דניתקן העירוב ברה"י משום גזירה שמא יצאו לרה"ר, הכי אתקן נמי בכרמלית".
4. דק"ס שם אות ח.

הסיפא הובאה בעירובין שם בלא הרישא ובלא "ש" לפני "כל מחיצה" וכו'. היא נשנתה בפני עצמה (לא ברור אם כך היה גם במקור או שאח"כ נתפרדה. ממ"ש "שכל מחיצה" וכו' משמע קצת שהיא הלכה עתיקה), ויתכן איפוא שרב נחמן הכיר רק את הסיפא והתייחס עליה.

[קב.] הזורק ונוזר מאחר שיצתה מידו: קלטה אחר... פטור זרק לעשות חבורה... ונוזר עד שלא נעשית חבורה פטור זה הכלל כל חייבי חטאות אינן חייבין... עד שתהא תחילתן וסופן שגגה הא נחה חייב והלא נזכר ותנן כל חייבי חטאות... אמר רב כהנא סיפא אתאן ללכתא ומתנא... אונגדו בידו הוא כגון שנתכוין לעשות חבורה הא נמי תנינא הזורק לעשות חבורה... פטור אלא אמר רבא כמעביר והא זה הכלל דקתני אוריקה קתני אלא אמר רבא תרתי קתני הזורק... א"נ לא נזכר וקלטה... פטור... רב אשי אמר חסורי מחסרא...² ר"מ אומר וכו'.³

פירושו של רבא³, שהמשנה, "תרתי קתני, הזורק ונוזר וכו' אי נמי, לא נזכר וקלטה אחר וכו' פטור", נוח יותר, מבחינת הלשון, מפירושו של רב כהנא, שהמשנה, "חדא קתני", ש"אפילו בנזכר, דוקא קלטה כלב או נשרפה פטור משום דלא נחה, הא נחה חייב"⁴, שכן הסיום, "משום דלא נחה, הא נחה חייב" (שהוא עיקר החידוש) ליתא במשנה.

ברם, כמו שהעירו כבר הר"ח והתוס' רי"ד כאן, קשה לפירושו של רבא, מה ענין קלטה אצל נזכר, "ולמה עירב התנא פטור קלטה אחר או כלב שהוא ענין אחר" בין פטורי נזכר, "מה טיבו של זה אצל זה"⁵?

קושיה זו מתרץ רי"ן אפשטיין⁶ על פי התוספתא י, יט. וז"ל: "הזורק מרה"ר לרה"י ונוזר לאחר שיצא מידו קלטה אחר וכו' רבי מחייב וחכמים פוטרים. מודה רבי לחכמים שאם זרק מרה"י לרה"ר שהוא פטור עד שעה שתנוח".

1. בכת"י קופמן, פרמה, משנה שבירושלמי ועוד (ראה מבוא לנוסח המשנה עמ' 627): "עד שלא תצא".
2. ואולי מדייק רב אשי ממ"ש בסיפא, "ונוזר עד שלא נעשית חבורה", ולא כמ"ש ברישא, "ונוזר לאחר שיצתה מידו", שברישא חזר ושכח, ובסיפא לא חזר ושכח. אעפ"כ, למרות מ"ש בתוס', קשה לפרש כן את המשנה בלא, "חסורי מחסרא". ביחס לדברי התוס' כאן ועוד, שלפעמים, "חסורי מחסרא" אינו חסרון ממש, עיין גם קידושין מד, ב: "חסורי מחסרא וה"ק, קטנה" וכו' (ותוס' ב"מ קיג, א ד"ה וחסורי). בקשר לקושיית התוס' ד"ה ר"מ על רש"י ראה מ"ש בקידושין עמ' תרמג הע' 7, "שדרכו של רש"י לפרש כמשמעות הענין גם כשהוא נגד הגמרא במקום אחר".
3. כך הבין גם הירושלמי בסוף הפרק. אך מ"ש אפשטיין שם שכך הבינו גם האמוראים לעיל ד, א (ובתוכם רב אשי האומר כאן חסורי מחסרא וכו'(?)), אינו נכון. בלכתא ומתנא גם רב כהנא סובר שפטור, וקודם אפייתו דומה ללכתא ומתנא. עיין היטב.
4. תוס' ד"ה סיפא.
5. תוס' רי"ד.
6. שם עמ' 626, והובא גם בתוספתא כפשוטה עמ' 165.

רבי וחכמים חולקים אם קליטה כמי שהונחה דמי או לא⁷. רבי סובר קליטה כמי שהונחה דמי, ואם נכנס לאויר רה"י אע"פ שנזכר או "קלטה אחר" וכו' אחר"כ, חייב. וחכמים סוברים קליטה לאו כמי שהונחה דמי, ואם נזכר או "קלטה אחר" וכו' לפני שנחה, פטור.

רי"ן אפשטיין, משער שההלכה, "קלטה אחר" וכו' הובאה כאן דרך אגב ממשנת חכמים. חכמים שנו במשנתם יחד פטורי נזכר וקלטה, בגלל הטעם המשותף קליטה לאו כמי שהונחה דמי. וכך מסר אותם רבי במשנתו (אע"פ שחולק עליהם), אלא ששינה את ההקשר. במקום להביא אותם בהקשר לקליטה כמי שהונחה דמי, כמו שהיו במקור, הביא אותם בהקשר לתחלתן וסופן בשגגה. לתחלתן וסופן בשגגה יש משמעות רק לפטור נזכר, ולא לפטור "קלטה אחר" וכו'. ולא הביא אותו רבי לתוך משנתו אלא אגב גררא.

על פי זה נראה לי לתרץ גם את קושיית התוס'⁸ על רבא⁹, "אמאי תנא ההיא דחבורה, כיון דתנא הזורק ונוזר פטור הכי נמי בחבורה, דמאי שנא". לשיטת רבי שקליטה כמי שהונחה דמי, הזורק ונוזר לאחר שיצתה מידו אינו יכול לשמש כדוגמא של תחלתן שגגה וסופן ודון. יש לשער, שבמשנת רבי היתה הדוגמא לתחלתן שגגה וסופן ודון זרק לעשות חבורה (בתוך הרשות) ונוזר עד שלא נעשית חבורה. דוגמא זו נשארה במשנה גם לאחר שהכניס בה את דברי חכמים "הזורק ונוזר" וכו', המתנגדים לשיטתו.

גם זה מחזק את השערת רי"ן אפשטיין הנ"ל.

*

הגמרא דוחה את פירושו של רב כהנא ש"סיפא אתאן ללכתא ומתנא", שכן לכתא ומתנא לא יתכנו בוריקה בשבת, "אונגדו בידו הוא". ואין להעמידה בחבורה, שכבר נאמרה לפני זה במשנה, "זרק לעשות חבורה" וכו'.

הגמרא מניחה, ש"סיפא" בדברי רב כהנא, היינו, "זה הכלל כל חייבי חטאות" וכו', החלק האחרון של המשנה (והקושיה מ, הא נחה חייב" היא על "זה הכלל" וכו'), ולכן דחתה את דברי רב כהנא. אבל אם נאמר, ש"סיפא", היינו, "זרק לעשות חבורה", סוף הדינים, (והקושיה היא על חבורה), אז יש לומר שרבה, שאומר "במעביר", אינו חולק על רב כהנא אלא מפרשו. אם רק בלכתא ומתנא פטור, וזה יתכן רק בזרק לעשות חבורה, מה בא, "זה הכלל" וכו' לרבות? ומתרץ רבה, שבא לרבות מעביר ד' אמות ברה"ר.

גם את דברי רבה דוחה הגמרא, "והא זה הכלל דקתני אוריקה קתני" (ולא

7. לעיל ד, ב, גיטין עט, א. ובירושלמי א, א (ב, ג) כאן ראש הפרק, גיטין ח, ג (מט, ג) הובאה דעת רבי בלשון, "עביד אויר מחיצות כממשן". אי"כ צריך להגיע לאויר המחיצות, ובזרק מרה"י לרה"י שאין מחיצות, גם רבי סובר, "שהוא פטור עד שעה שתנוח".
8. ד"ה אלא. והשוה הגהות רש"ש.
9. בנוגע לרב אשי ראה מהרש"א, תוי"ט ושבת של מי.

אמעביר). ספק גדול אם זה הכרחי, אם „זה הכלל“ מוכרח ליסוב על אותו ענין שנוכר מקודם, די אם הוא מוסב על הדומה לו¹⁰. ואף אם נאמר שכן, עדיין י"ל ש„זה הכלל“ בא לרבות „הזורק ונוכר עד שלא תצא מידו“. שם גם רב כהנא מודה שפטור, מכיון שבידו להחזירה. ובאמת יש גירסאות הגורסות כן במשנה¹¹. אבל רב כהנא לא גרס כן, שכן אז אין צורך לומר „תרתית קנני“¹².

[קב:] הכונה: כמה יבנה ויהא חייב הכונה כל שהוא והמסתת והמכה בפטיש ובמעצד הקודח כ"ש חייב... ראב"י אמר אין עניות במקום עשירות... אמר שמואל המצדד את האבן חייב מיתבי אחד נותן את האבן ואחד נותן את הפטיש הנותן את הפטיש חייב וליטעמך אימא סיפא ר' יוסי אומר ואפילו העלה והניח ע"ג דימוס של אבנים חייב אלא תלתא בנייני הוו... מציעא בעי נמי טינא... והאנן תנן המסתת והמכה בפטיש אימא המסתת המכה בפטיש¹³.

בכת"י מינכן, באו"ז ס. עז ובספר המאורות ליתא למלה „הבונה“ לפני „כל שהוא“. ואולי מחקה אח"כ משום שחשבו אותה למיותרת, הרי כבר נאמר „הבונה“ בראש המשנה. וכן הקשה באמת בעל מלאכת שלמה כאן ראש הפרק: „ומאי דהדר תני הבונה כ"ש חייב ולא תני הבונה כמה יבנה ויהא חייב? כ"ש וכו'?

אמנם נראה, שמן „הבונה כ"ש“ ואילך היא ציטטה ממשנה קדומה, ומתפרשת כעין „כך שנו רבותינו“, „הבונה כמה יבנה ויהא חייב? (כך שנו רבותינו) הבונה כ"ש והמסתת וכו' כ"ש חייב“. לכן נמצאת המלה „הבונה“ פעמיים במשנה כאן.

10. ראה מ"ש תוס' רי"ד על פירוש רש"י (המהרש"א וקיקיון דיונה לא ראוהו). אלא שלפירושו צ"ל, שהמקשה רוצה להוכיח ש„מתניתין, דלא תני פטור אלא עד שקלטה אחר וקלטה כלב, משבשתא היא“. ולא מסתבר שהיה מקשה כן.

11. ראה הע' 1.

12. השוה אפשטיין שם ד"ה אבל נוסח מ"ר.

1. פיסקה ממשנה קדומה, ממשנת „כלל גדול“, שמונה בונה בין אבות המלאכות, כמ"ש הראשונים כאן. וראה גם מ"ש אנו בנדרים עמ' שיד הע' 1 וקידושין עמ' תריג הע' 1. רב אחא בר יעקב קשיש היה מאב"י ורבא. אלא שדבריו מסודרים לפעמים אחרי דברי אב"י ורבא (ראה, למשל לעיל פז, סע"א). דברי ראב"י כאן „אין עניות במקום עשירות“ מכוונים כנראה נגד ר' ירמיה, ולא נגד אב"י. ומסתבר שאב"י לא הכיר אותם, אחרת היה אומר כראב"י, כי דבריו מסתברים.

3. במאירי: „יש גורסים מציעתא נמי בעי טינא“ וכו'.

4. במאירי ובספר המאורות עמ' קלו: „כמכה בפטיש“ („כ" במקום, ר").

5. לא ברור לי מה היא בדיוק קושייתו של הגמרא מהמסתת והמכה בפטיש. האם הסדרו למי שאומר מסתת משום מכה בפטיש, צריך היה להיות מסתת אחרי מכה בפטיש (ראה מ"ש רי"ן אפשטיין במבוא לנסח המשנה עמ' 323). ומתוך שהפירוש הוא „המסתת שהוא חייב משום מכה בפטיש, חייב בכ"ש“ (רש"י). ולמה לא אמר כן גם אצל קודח שגם הוא משום מכה בפטיש? מכיון שכבר אמר כן אצל מסתת?

אגב, „המסתת“, בוי"ז⁶, נוח יותר לגירסתנו הגורסת „הבונה“ לפני „כ"ש“, שכן „המסתת“ קשור הוא למ"ש לפני זה. ואילו „המסתת“, בלא וי"ו, נוח יותר לגירסת כת"י ואו"ז, שאינה גורסת „הבונה“ לפני „כ"ש“, שכן לגירסה זו המשפט מסתיים עם „כ"ש“ (הבונה כמה יבנה ויהא חייב? כ"ש), ואח"כ מתחיל משפט חדש, „המסתת“ וכו'.

בכל אופן, ממ"ש „כל שהוא“ בין בונה ובין מסתת, נראה קצת כמי שאומר מסתת משום מכה בפטיש, לכן הפרידו בינה ובין הבונה⁸. אבל הגמרא מדייקת מן המשנה כמי שאומר מסתת משום בונה⁹. כנראה שיש מקום לדייק מן המשנה לכאן ולכאן, לכן נחלקו בה האמוראים.

מי שאומר „ולטעמך“ וכו' גרס בסיפא של הברייתא „ר' יוסי אומר ואפילו העלה והניח“ וכו', שר' יוסי המחייב בהעלה והניח על גבי דימוס של אבנים, כל שכן שמחייב בנותן את האבן או במצדד את האבן, כשמואל. לכן תמה על מי שהקשה „מיתבי“¹⁰ על שמואל מן הברייתא. אלא שאז אין הלשון „ולטעמך“ מתאים. לכן מחקו התוס' את „ר' יוסי אומר“, ופירשו שהכל מר' יוסי, ומי שאמר „ולטעמך“ וכו' תמה על סתירת הברייתא מן הרישא לסיפא. ברם, „ר' יוסי אומר“ נמצא בכל הספרים, כמ"ש הרשב"א. לכן פירש הרמב"ן¹¹, שמי שאמר „ולטעמך“, וכו', תמה על מי שהקשה „מיתבי“ וכו', על שלא הבדיל בין הבנינים השונים, „דכולה בנייני שוין“, ואיך יתכן שר' יוסי יחייב „בהנחה בעלמא. הוא לא כלום עבד?“, „עד שאתה תמה עלי, לך ותמה על ר' יוסי“.

לפ"ז צ"ל, שמי שהקשה „מיתבי“ וכו' הקשה כן מן הת"ק, וכנראה משום שסבר שהלכה כמותו.

אלא שבתוספתא ראש פרק יא הגירסה היא: „הנוטל את האבן ונתנה על גבי דימוס והתקינה לבנין וכו' הרי זה חייב“. הרמב"ן, אמנם, מפרש את „התקינה לבנין“, „דהיינו צדודי ועפרא“, ואין קושיה על שמואל. אבל יתכן שמי שהקשה „מיתבי“ וכו' גרס בברייתא כמ"ש בתוספתא, והבין את „התקינה לבנין“ שהוא יותר בנין מצדודי ועפרא וגם יותר מנותן את האבן. ואע"פ שמצדד ונותן את האבן פטור, התקינה לבנין חייב, ולכן הקשה על שמואל.

6. ראה אפשטיין, שם עמ' 232, שפורט את הנוסחאות.

7. ראה שינויי נוסחאות במשניות דפוס ראם על המשנה כאן.

8. ראה תוס' ד"ה העושה ומלאכת שלמה ד"ה המסתת.

9. ראה הע' 5.

10. אני מניח, שמי שאמר „ולטעמך“ וכו' אינו מי שהקשה „מיתבי“ וכו' (או יותר מדויק, אינם מי שהקשו „מיתבי“, בסדר תנאים ואמוראים אות עט: „מיתבי רבים ליחיד“). „מיתבי“ לא נחשב כסתם (ראה לעיל יב, ב הע' 1*), ואין לראותה כקושיה ריטורית.

11. ראה גם מ' לר"ן ותוס' הרא"ש.